

Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri

Social Security Concept and the Principles of Social Security

Abdurrahman AYHAN

Prof. Dr., Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
aayhan@mu.edu.tr

Ocak 2012, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa 41-55
January 2012, Volume 1, Number 1, Page 41-55

P-ISSN: 2146 - 4839

2011 - 2012

sgd.sgk.gov.tr
e-posta: sgd@sgk.gov.tr

Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde, SGD elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dahil olmak üzere, tüm yayın haklarına sahip olacaktır. Yayınlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve tablolardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

If the manuscripts are accepted to be published, the SGD has the possession of right of publication and the copyright of the manuscripts, included publishing the whole text in the digital area.

Articles published in the journal represent solely the views of the authors.

Some parts of the articles and the tables can be cited by showing the source.

Sahibi / Owner of the Journal

Sosyal Güvenlik Kurumu Adına

Fatih ACAR (Kurum Başkanı / *President of the Institution*)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Desk Editor

Yavuz Selim AYZ

(Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri / *Media and Public Relations Consultancy*)

Editör / Editor in Chief

Selda DEMİR

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Hasan Galip YALÇIN

Dr. Erdem CAM

Yayının Türü: Ulusal Süreli Yayın / *Type of Publication: Periodical*

Yayının Aralığı: 6 Aylık / *Frequency of Publication: Twice a Year*

Dili: Türkçe ve İngilizce / *Language: Turkish and English*

Basım Yeri / Printed by: Polmat Basımevi - Ankara - 0 312 623 82 00

Basım Tarihi / Press Date: 30.12.2011

ISSN: 2146-4839

SGD sosyal güvenlik dergisi. -- Ankara : Sosyal Güvenlik Kurumu, 2012 -.

c. : tbl., şkl. ; 24 cm.

ISSN 2146-4839

Sosyal güvenlik -- Dergiler -- Türkiye

Sosyal güvenlik -- -- Hukuk ve mevzuat -- -- Türkiye

362.05

SGD Sosyal Güvenlik Dergisi

Tüm hakları saklıdır. Bu Dergi'nin tamamı ya da Dergi'de yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı Yasa'nın hükümlerine göre Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığının yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

İletişim Bilgileri / Contact Information

Ziyabey Caddesi No: 6 Balgat / Ankara / TURKEY

Tel / Phone: +90 312 207 88 91 - 207 87 64

Fax: +90 312 207 81 53

e-mail: sgd@sgk.gov.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Nizamettin AKTAY

Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Şerife Türcan ÖZSUCA

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Mehtap TATAR

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Cem KILIÇ

Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Levent AKIN

Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Professor Yener ALTUNBAŞ

Bangor University - UK

Professor Allan MOSCOVITCH

University of Carleton - CA

Asst. Prof. C. Rada Von ARNIM

University of Utah - USA

Professor Jacqueline S. ISMAEL

University of Calgary - CA

Professor Mark THOMPSON

University of British Columbia - CA

Professor Özay MEHMET

University of Carleton - CA

Asst. Prof. Sara HSU

State University - USA

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yusuf ALPER

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. A. Murat DEMİRCİOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Sarper SÜZEK

Atılım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Faruk ANDAÇ

Çağ Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ömer EKMEKÇİ

İstanbul Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Savaş TAŞKENT

İstanbul Teknik Üniversitesi
İşletme Fakültesi

Prof. Dr. Kadir ARICI

Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Şükran ERTÜRK

Dokuz Eylül Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Aziz Can TUNCAY

Bahçeşehir Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Berrin Ceylan ATAMAN

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Prof. Dr. Ali GÜZEL

Kadir Has Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. M. Fatih UŞAN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Hayriye ATİK

Erciyes Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ali Rıza OKUR

Yeditepe Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Süleyman BAŞTERZİ

Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Zakir AVŞAR

Gazi Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Prof. Dr. Serdar SAYAN

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üni.
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Nursen CANIKLIOĞLU

Marmara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Anadolu Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ali SEYYAR

Sakarya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Alpaz HEKİMLER

Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Remzi AYGÜN

Gazi Üniversitesi
Tıp Fakültesi

Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER

Yaşar Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Oğuz KARADENİZ

Pamukkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN

Muğla Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR

Marmara Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Aşkın KESER

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Fevzi DEMİR

Yaşar Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Zarife ŞENOCAK

Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Hediye ERGİN

Marmara Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri

Social Security Concept and the Principles of Social Security

Abdurrahman AYHAN*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, toplumda sosyal güvenlik sistemlerinin amaçlarını ve işlevlerini açıklamaktır. Sosyal güvenlik sistemlerinin temel amacı, gelir azalışı ve/veya harcama artışı yaratan sosyal risklere karşı vatandaşları korumaktır. Sosyal güvenlik sistemleri, Sanayi Devrimi'nin neden olduğu oldukça önemli ekonomik, sosyal ve politik değişimler sonucu ortaya çıkmıştır. Sonraki süreçlerde ise, sistemlerin kapsamı kişi ve koruma sağlanan riskler açısından gelişmiştir. Genel olarak sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal sigorta ile sosyal yardım ve hizmetler olmak üzere iki kanaldan sağlanır. Sosyal koruma açısından hangi kanal seçilirse seçilsin, çağdaş sosyal güvenlik sistemleri için önemli olan unsurlar, evrensellik ve gelirin yeniden dağılımı ile ortaya çıkan sosyal adaletin sağlanmasıdır.

Anahtar kelimeler: Sosyal güvenlik, sosyal koruma, sosyal sigorta, sosyal yardım ve hizmetler, sosyal adalet

ABSTRACT

This study is aimed at clarifying aims and functions of social security systems in society. The main aim of social security systems is protect to citizens against social risks which create income decay and/or expenditure growth. Social security systems emerged as results of tremendous economic, social and political changes created by Industrial Revolution. At a subsequent process, social security systems were developed in terms of scope (personal and risks) covered by systems. In general terms, social security services provided via two main channels: Social insurance and social assistance and services. Whatever channel selects to provide social protection, the most important elements for contemporary social security systems are universalism and social justice created by redistribution of income.

Key Words: Social security, social protection, social insurance, social assistance and services, social justice

---

* Prof. Dr., Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
aayhan@mu.edu.tr

I- SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI

Modern insanın endüstriyi sınırsız geliştirme isteği, çalışanların karşı karşıya bulunduğu mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik nitelikteki risklerin şiddetini arttırmış ve zamanla yeni bir takım sosyal risklerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu arada çalışanların karşılaştığı risklerin etkisini ortadan kaldırmak ya da azaltmakla ilgili dağınık ve sınırlı tedbirlerin yetersiz kalması, devleti halkın tamamını her zaman güvence altına alacak bir sistemi arayış içine sokmuştur.

A- Sosyal Güvenlik Fikri ve Tarihsel Gelişimi

Ekim 1929 Ekonomik Krizi ile Amerika’da işsizliğin büyük boyutlara ulaşması halkı sefaletle karşı karşıya bırakmış; önceki dönemlerde, sosyal sigorta uygulamaları ile halkın bir takım sosyal risklere karşı yeteri kadar korunamaması, 1932 yılında, dönemin Devlet Başkanı Roosevelt tarafından “Refah Devleti Doktrini”nin (Le Doctrine Du Welfare Stute) ileri sürülmesine neden olmuştur.

Roosevelt doktrinin de, sosyo-ekonomik sorunların çözümü ve refah devleti hedef alınmış ve bu düşünce “New Deal” planı ile gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu amaçla 16 Haziran 1933 tarihli Ulusal Endüstri Düzeltme Kampı “National Industrial Recovery Act” ile 14 Ağustos 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Kanunu (Social Security Act) yürürlüğe konmuştur. Böylece sosyal güvenlik, dünyada ilk kez yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır ve pozitif hukuka girmesi sağlanmıştır.

Daha sonra bu kavram, 1941 yılında İngiltere’de Lord Beveridge başkanlığında sosyal riskleri garanti altına almak amacıyla çalışan “Bakanlıklararası Komisyon” tarafından hazırlanan “Beveridge Planı” ile gerçek anlamını bulmuştur. Planın temel amacı; devletin bütün fertlerine asgari bir gelir sağlaması ve halkın eşit olmayan sosyo-ekonomik durumunun düzeltilmesidir. Bu ilke dünyada modern sosyal güvenlik anlayışını ortaya çıkartmış ve İngiliz sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturmuştur.

Sosyal güvenlik, 12 Ağustos 1941 tarihinde Roosevelt ve Churchill tarafından imzalanan “Atlantik Beyannamesi”ne de girmiş ve insanlı-

ğın en derin ve en yaygın bir arzusunu anlatan parolası olmuştur. Bu durum, İkinci Dünya Harbinin sebep olduğu sosyo-ekonomik sorunları çözmek amacıyla ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 10 Mayıs 1944 tarihinde Philadelphia'da yaptığı 26. dönem toplantısında, kavramın uygulama alanı ile ilgili olarak bazı tavsiye kararlarının alınmasına neden olmuştur.

Sosyal güvenlik kavramı dünya sosyal politika mevzuat ve uygulamasındaki gelişmeleri etkileyen 10 Aralık 1948 Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nde en geniş anlamıyla yer alarak evrensel boyutlara ulaşmıştır.

B- Tanımı ve Amacı

Genel olarak sosyal güvenlik, "Herkesin hastalık, analık, işsizlik, yaşlılık ve ölüm gibi insan iradesi dışında meydana gelen risklere karşı güven içerisinde olması gereğinin yanı sıra; beslenme ve barınma gibi her türlü ihtiyacın karşılanmasıdır" şeklinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde hedef alınmıştır. Bu anlamda sosyal güvenlik; "Mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik riskten ötürü geliri veya kazancı sürekli ya da geçici olarak kesilmiş kimselerin geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistemdir." şeklinde tanımlanabilir.

Sosyal güvenlik, kavram olarak yeni ise de ona duyulan gereksinme insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar, sürekli kendi iradesi dışında bir takım tehlikeler ile karşı karşıya bulunmaktadır. Birey, devlet ve ilim tüm gücüyle bu tehlikeleri önlemek ve ortadan kaldırmak için mücadele etmektedir. Örneğin, kazalar insanları hiç beklenmedik zamanda ve yerde akıldan geçmeyecek şekilde geçici ya da sürekli olarak acı ve sefaletle karşı karşıya bırakabildiği gibi yok da edebilmektedir. Biraz geciktirebilmek olanaklı da olsa yaşlılık ve ölüm değişmez doğa kurallarıdır. Bu tehlikelerden yüzyıllarca kurtulamayan insanlar hiç değilse zararlarından kurtulabilmenin yollarını aramıştır. İşte, bu zararlardan insanı insan haysiyetine yaraşacak ölçüde kurtaran ya da bu ölçüden aşağıya düşürmeyecek şekilde hafifleten sosyal güvenlik olmuştur. Nitekim bu konuda, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 22. maddesinde "Herkesin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır..." prensibi yer almış ve Anayasamızın 60. maddesine "Herkes,

sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilat kurar.” hükmü konularak bizde de bu hak sağlanmaya çalışılmıştır.

Çağımızın insanları yalnız bugününü değil hayatının geri kalan günlerinde de kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak ister. Bu durumda devlet herkese asgari bir geliri garanti ederken, yine bireylere çalışmaları sayesinde, asgari geçinme sınırının üstünde bir geliri sağlama olanağı vermelidir. İnsanlığı korkutan yoksulluk, ailelerin gereksinimleri göz önünde tutularak ulusal gelirin sosyal güvenlik amacıyla toplumda yeniden dağıtımı ile önlenabilir. Bu haliyle sosyal güvenlik, yeniden dağıtım hukuku olarak tanımlanabilir.

Geçtiğimiz asırda öncelikle, sanayi işçisinin fiziksel ve sosyal risklere karşı korunması amaçlanmıştır. Ancak çağımızda modern sosyal güvenlik, akılcı olduğu kadar insanca duyguları yansıtan ve toplumu bir bütün halinde kapsayan bir sistemi öngörür. Bu bakımdan sosyal güvenlik; çalışma gücünü beden ve ruh sağlığını geçici ya da sürekli olarak kaybedip geliri kesilenlere, gelir garantisi sağlayarak bugününü ve yarınını sosyo-ekonomik bakımdan güvence altına alır. Nitekim başta batı ülkelerinde olmak üzere ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal güvenliğin asgaride sağlanması için her türlü tedbir alınmış; toplumun karşılaşılabileceği riskleri ortadan kaldırmayı amaçlayan sistemler meydana getirilmiştir.

II- ALT KAVRAMLAR

A- Sigorta Kavramı

Sigorta, insanların yaşamlarında karşılaştıkları zarar ve masrafa neden olan olayların sosyal ve ekonomik sonuçlarından kendilerini korumak için önceden tedbir alma ihtiyaçlarından doğmuştur. Gerçekten, insanlar birçok risklerle karşı karşıyadır. Hastalanırlar, işsiz kalırlar, kazalar sonucu sakatlanır ya da ölürlar, eşyaları çalınır, evleri yanar ya da yaşamlarında büyük masraf yapmalarını gerektiren olaylar meydana gelebilir. İşte insanlar, bu gibi durumlara karşı önceden tedbir alma ihtiyacını duymuşlardır. Bu anlamada sigorta, geleceği güvence altına

almak için kullanılan bir tekniktir. Teknik olarak gelişmesi de Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere’de başlamıştır.

Genel olarak mevzuatımızda sigortanın tanımı Ticaret Kanunu’nun 1263/1 maddesi ile şu şekilde yapılmıştır: “Sigorta bir akittir ki bununla sigortacı bir prim karşılığında diğer bir kimsenin para ile ölçülebilir bir menfaatini halele uğratan bir tehlikenin (bir rizikonun) meydana gelmesi halinde tazminat vermeyi yahut bir veya birkaç kimsenin hayat müddetleri sebebiyle veya hayatlarında meydana gelen belli bir takım hadiseler dolayısıyla bir para ödemeyi veya sair edalarda bulunmayı üzerine alır.” Bir başka anlatımla sigorta; kanun ve mukavele ile saptanan belirli bir riskin ya da aynı derecede tehdidi altında bulunan çok sayıdaki benzer olayların para birimi ile ölçülmesi ve istatistikî olarak kavranması mümkün hasarlarını birlikte karşılamak üzere bir araya getirilmesiyle meydana gelen bir organizasyondur.

B- Sosyal Sigorta Kavramı

Yüzyılı aşkın bir geçmişi bulunan sosyal sigortalar, Sanayi Devrimi’nin büyük ölçüde ortaya çıkardığı meslek risklerine karşı belirli esaslar içinde iş gününü korumak ihtiyacının zorunlu bir sonucu olarak doğmuş, gelişmiş ve bugünkü düzeye ulaşmıştır.

1- Düşüncenin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi

XVIII. asırda başlayan ve XIX. asrı da kapsayan Sanayi Devrimi ile birlikte sınaî kapitalizme geçiş, işçilerin köylerden şehirlere akımına sebep olmuş ve fabrika çevrelerinde biriken büyük işçi kitlelerinin olumsuz çalışma ve yaşam koşulları altında çeşitli sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu bakımdan sosyal sigortanın, sanayi devriminin gerçekleştiği dönemin sosyo-ekonomik koşullarının etkisi altında ortaya çıktığı söylenebilir.

Nitekim sanayileşme hareketinin hızla geliştiği ülkelerden biri olan Almanya’da 1870-1871 harbi sonrası 1874 ekonomik krizinin başlaması ile fabrikaların kapanması işsizliği ortaya çıkartmıştır. İşsizlik nedeniyle geliri kesilen işçiler Alman İşçiler Sendikası (Les Syndicats

Ouvriers Allemands) bünyesinde toplanarak Sosyal Demokrat Partisi (Parti Social-Democrate) seçimlerini desteklemeyi benimsemişlerdir.

Dönemin Şansölyesi Otto Von Bismarck; 1877 seçimlerinde Sosyal Demokratların şanslarının arttığını görünce, Almanya’da “kürsü sosyalizmi” (socialisme de la chaire) akımını temsil eden ekonomistleri toplayarak, toplumda mevcut olan sosyo-ekonomik düzensizliğe engel olucu bir müdahale aracının gerekli olduğuna değinmiştir. Yapılan toplantılarda bir takım sosyal risklere karşı, devlet gelirlerinden sosyal reformlar yolu ile işçilere yeniden dağılımı sağlayacak programların gerçekleştirilmesi fikri benimsenmiştir. Bu konuda bir “sosyal program” hazırlanarak dönemin Alman Şansölyesi Bismarck tarafından Reichstag’a 17 Kasım 1881’de sunulmuştur. Hazırlanan sosyal programda, işçilerin gelirlerinin korunması amaçlanmış ve bunu gerçekleştirmek için de zorunlu “sosyal sigorta sistemi”nin kurulması önerisinde bulunulmuştur.

Hazırlanan “sosyal program” gereği, 15 Haziran 1883’de Hastalık Sigortası, 6 Temmuz 1884’te İş Kazası Sigortası ve 22 Haziran 1889’da Yaşlılık Sigortası Kanunları kabul edilmiştir. Bu kanunlarla “sosyal sigorta” dünyada ilk kez Almanya’da söz konusu olmuş ve Alman pozitif hukukuna girerek diğer Avrupa ülkelerini de kısa sürede etkisi altına almıştır.

2- Tanımı ve Amacı

Günümüz toplumları, yüzyılı aşkın bir evrim sonunda yukarıda kısaca belirttiğimiz aşamalardan geçerek bugünkü sosyal sigorta sistemine ulaşmıştır.

Çağımızın işçisi, bugününü düşündüğü kadar ailesi ile birlikte yarınını da düşünmek ve geçimini sağlamak ister. Bu istek, insanoğlunun yüreğinde sürekli olarak yaşamış ve günümüzün işçi kitleleri için yeni bir gerçek olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu bakımdan sosyal sigortanın kapsamına bütün dünyada öncelikle işçi sınıfı girmiş; bunu izleyerek memur, esnaf ve sanatkârlarla birlikte toplumun diğer kesimleri uygulamaya konu olmuştur. Böylece toplumun çeşitli kesimlerini kapsayan gayet geniş bir genel sigorta anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sosyal sigorta, ekonomik yönden zayıf çalışan kesimlerin iş-

gücünü korumak ve geleceğini garanti etmek ve böylece toplum hayatında sosyal güvenliği sağlamak amacı ile kurulan teşkilatlı bir zorunlu sigortadır. Bir başka anlatımla sigortalar; geleceği hedef alan, risk sonucu ortaya çıkan ihtiyacın şekil ve şiddetine bakılmaksızın, önceden saptanan oranda prim ödeyenlerin karşılaştıkları riskleri belirli ölçüde gideren bir sistemdir.

Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi ile ortaya çıkan sosyal sigorta sistemi, işçilere ilk anda “gelir güvenliği” sağlamıştır. Ancak sanayi ile ilgili yaşam koşulları, çalışanları, mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklerle de karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle bir teminat sistemi olarak ortaya çıkan sosyal sigorta, günümüzde çalışanlarla onların geçindirmek zorunda olduğu kimselerin beklenmedik zamanda ortaya çıkan olayların, risklerine karşı koymak amacını taşıyan sosyo-ekonomik hizmetlerdir. Bu hizmetler, insan gücünün korunması ile ekonomik gelişme arasında denge sağlayacak unsurlardır. İşte, sosyal sigortalar adı geçen hizmetleri yerine getirme görevini üstlenmiştir. Bu görevleri de kendine özgü ilkeleri ile yapar.

C- Sosyal Yardım Kavramı

Sosyal güvenlik sisteminin ikinci ana kolunu oluşturur. Kökeni XIX. yüzyılda Kıta Avrupası ülkelerinde fakirlere ve muhtaç durumda bulunan kimselere yardımı öngören tedbirlere dayanır. Finansmanı devlet bütçesinden karşılanır. Bundan dolayı da vergi sisteminin iyi işlediği zengin ülkelerde daha çok benimsenmiş ve yerleşmiştir. Çünkü ilgililerin herhangi bir katkısı yoktur. Bunun içinde kendisine “primsiz sistem” demek mümkündür. Bu anlamda sosyal yardımı: “Toplumun geleceğini güvence altına almak için devletin yoksul ve fakir kimselere yiyecek, giyecek, yakacak, tedavi ve ilaç yardımı yapmak ve bunları ilgililerin katkısı olmadan işleten bir sosyal güvenlik aracıdır.” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu anlamda sosyal yardımlar bir hak niteliğinden dolayı değil, kişilerin sosyal ve ekonomik durumlarından dolayı devletin bir görevi olarak ortaya çıkar. Nitekim 1988 Anayasamızın 61. maddesi de; “Devlet, halk ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarına ve toplum hayatına intibaklarını

sağlayıcı tedbirler alır. Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlıları devlet yardımı sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç olan çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.” hükmünü getirmiştir.

III- SOSYAL GÜVENLİK AMACININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDEKİ İLKELER VE BU İLKELERİN SEÇİMİ

Sosyal güvenlik sistemini oluşturan sosyal sigortalar, çalışanları; sosyal yardım ise sosyo-ekonomik bakımdan muhtaç durumdaki (yoksul) kimseleri korumayı amaçlar. İşte bu amaçların gerçekleşmesi için sosyal güvenlik ilkelerinin seçilerek uygulanması mümkündür. Bu bakımdan ilkelerin kısa da olsa incelenmesi yerinde olur.

A- Sosyal Güvenlik Amacının Gerçekleşmesindeki İlkeler

Halkın tamamını zorunlu koruma kapsamına alma eğilimi, kuşkusuz çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinin en belirgin özelliğidir. Bu konuda, her ülke farklı yollar izlemiş ve zamanla bu yollar iki ilke altında toplanmıştır.

1- Çokluk İlkesi (Meslek İlkesi)

Sosyal güvenlik sisteminin gelişmesi, bir işverene tabi ve ücretli olarak çalışan işçilerin korunma kapsamına alınması ile başlamıştır. Bu durum, sosyal güvenlik sisteminden yararlanacak kitlelerin sayısını arttırmada öncü olmasının yanı sıra koruma tedbirlerinin genişletilmesini de sağlamıştır.

Zamanla halkın tümünü sosyal güvenliğin zorunlu kapsamına alma eğilimi, toplumda çalışanların faaliyet gösterdikleri alanlara göre türlü gruplara ayrılmasına neden olmuştur. Önce sosyal ve ekonomik sorunları bakımından işçilerinkine benzeyen forum işçileri ile esnaf sanatkârlar göz önünde bulundurulurken farklı sosyal güvenlik rejimleri kurulmaya başlanmıştır. Böylece, zorunlu sosyal korumanın kapsamında, farklı sosyal grupların yararlandığı mali ve idari yönden bağımsız rejimler ortaya çıkmıştır. Bu yayma işi, sosyal ve ekonomik gelişmeye paralel

olarak kademeli bir şekilde zamanla tamamlanmıştır. Bu sisteme memurların da dahil edilmesiyle meslek ilkesi, çokluk ilkesi doğmuştur.

2- Teklik İlkesi (Riskler İlkesi)

Sosyal yardımların, sosyal güvenlik kapsamı içine alınarak yoksullara, çocuklara ve yaşlılara sosyal ve ekonomik bakımdan yardım yapmak amacıyla aile yardımı ve genel yaşlılık sigortası gibi sigorta kollalarının ortaya çıkması, risklerin sayısını arttırmıştır. Sosyal ve ekonomik bakımdan farklı gruplara özgü bağımsız rejimlerin ortaya çıkmasının yanı sıra risk sayısının artması, uygulamada teknik bakımdan finansal ve örgütsel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zamanla, ortaya çıkan bu sorunlara hızlı çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. İlk kez finansal bakımdan ortaya çıkan sorunlara çare bulunması çabası gösterilmiş ve daha sonra örgütsel bakımdan yeni bir sistem arayışı içine girilmiştir.

Nitekim 1941 yılında İngiltere’de kabul edilen “Beveridge Planı” sosyal güvenliğin tek bir kamu örgütü aracılığı ile uygulanması fikrini ortaya çıkartmıştır. Kurulacak olan bir kamu örgütü tüm risklere cevap verebilecek niteliktedir. Ancak, böyle bir örgütün kurulabilmesi için var olan sosyal güvenlik rejimlerinin parça parça ya da uzun dönemde birleştirilmesi gerekir.

Kıta Avrupası ülkelerinde risk ilkesi sistemi ile karşılanacak (İş kazası ve meslek hastalıkları, analık, yaşlılık, ölüm, işsizlik ve aile yardımı gibi) riskler, kendi aralarında teknik özelliklerine göre ya bir kurum ya da sandık kurma yolu genel olarak benimsenmiş ve kurulan kurum ya da sandıkların tamamı Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlanmıştır. Örneğin, Fransa’da Ulusal Hastalık Sigortası Sandığı bünyesinde hastalık, analık, malullük ve ölüm sigortaları; Ulusal Yaşlılık Sigortası Sandığı bünyesinde yaşlılık sigortası; Ulusal Aile Yardımı Sandığı bünyesinde işsizlik sigortası riskleri toplanarak, bu sandıkların tamamı Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığına bağlanmıştır.

Genel olarak sosyal güvenlik sistemindeki bu tür gelişmelere etken olan da, devlet tarafından herkese sosyal güvenlik hakkının tanınmasından ileri gelmektedir. Bundan dolayı, sosyal güvenlik sorunlarının

çözümünde genel bir dayanışmaya gidilmekte ve başlangıçta bağımsız ve farklı güvenlik rejimleri yavaş yavaş bir bütünün parçaları olarak görülmeye başlanmaktadır.

B- Sosyal Güvenlik Amacının Gerçekleştirilmesindeki İlkelerin Seçimi

Sosyal güvenliğin anlamı, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi iş kazası ve meslek hastalıkları, analık, malullük, yaşlılık, ölüm, aile yardımı, işsizlik gibi durumlarda kesilen gelirin yerine geçecek ödenek ve diğer hizmetlerin güven altına alınması, doğum ve evlenme gibi durumlarda da ortaya çıkan masrafların ödenmesidir. Ancak, bunların pozitif hukukta yer alabilmesi, aşağıdaki çağdaş üç yasal sistematik yolun aşamalı olarak gerçekleştirilmesiyle ve mutlu kılıcı bir sosyal güvenlik sistemine ulaşılması ile mümkündür. Bu sistematik:

- i. Ücretli olarak çalışanları koruma kapsamına almak,
- ii. Korumayı ücretsizlere de yayarak kapsamı genişletmek,
- iii. Sistemi, tek bir kamu kurumu çerçevesinde toplamaktır.

Bu haliyle sosyal güvenlik, sürekli olarak gelişme gösteren “dinamik” bir özelliğe sahiptir. Yukarıdaki sistematigi saptadıktan sonra; sistematikte bir ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve nüfus yapısına göre ya meslek ilkesi ya da risk ilkesi arasında bir seçim yaparak, bu ilkelerin kapsamı belirtilir ve bir plan çerçevesinde uygulamaya geçilir.

C- Sosyal Güvenlik Amacının Gerçekleşmesindeki İlkelerin Uygulanması

Yukarıdaki ilkeler ve sistematik belirtildikten sonra, yapılacak sosyal güvenlik planlarında hedefler ve alınması gerekli tedbirler saptanır. Planlar bütün ülke halkını koruma kapsamına alacak şekilde yapılmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için de farklı sosyo-ekonomik yaşama seviyelerine sahip olan bireylerin ihtiyaçları göz önünde tutularak ve toplumu çeşitli gruplara ayırarak uygulamaya geçilir. Bu nedenle, bir toplum aşağıda görüleceği gibi altı gruba ayrılabilir. Bunlar:

- i. Ücretli olarak çalışanlar,
- ii. Bağımsız olarak çalışanlar ile serbest meslek sahipleri,
- iii. Ev kadınları,
- iv. Çalışacak yaşta olup da gelir sağlayacak bir iş yapamayanlar (18 yaşından büyük öğrenciler ve handikaplılar gibi),
- v. Çocuklar,
- vi. Yaşlılar (çalışma yaşının üst sınırını aşan kimseler) dir.

Yukarıdaki toplum gruplarından ilk üçü sosyal güvenliğin sosyal sigorta olanaklarından, diğçerleri de sosyal yardımlardan yararlanırlar.

Sosyal güvenlik her bakımdan yaygın ve genişleyen bir sistem olarak belirmiştir. Bütün mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik riskleri kapsamaktadır. Yalnız belirli kişileri değil, bir ülkenin tüm nüfusunu uygulama alanı içine almaya yönelmiştir. Dağıntık tedbirler yerine bir bütün olarak belirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, sosyal güvenliğin mali kaynaklarında ve devletin bu kaynakların oluşumuna katılmasında tamamen yeni yöntem ve teknikler söz konusu olmuştur. Sosyal sigortalarda yapılan parasal ödemeler ve sağlık yardımları sıkı bir şekilde ödenen primlere bağlanmıştır. Kapitalizasyon sisteminin uygulandığı yaşlılık sigortalarında bu durum açıkça görülür. Bu nedenlerdendir ki bir sosyal sigortadan yararlanmak, çeşitli koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Oysa sosyal güvenlik sistemlerinde mali kaynakların yalnız ilgililerin ödedikleri primlere dayanmasının yanı sıra devlet katkıları da vardır. Amaç, yoksulluk ve sefaleti ile gelecek korkusunu önlemektir. Bu amacın gerçekleşmesinde sosyal sigortalar ve sosyal yardımlar başlıca iki araç olmuştur.

IV- SOSYAL GÜVENLİK SOSYAL SİGORTA İLİŞKİSİ

Günümüz toplumları, sosyal güvenlik ve sosyal sigorta alanında geçirdiğı uzun bir evrim sonucunda yukarıda kısaca belirttiğimiz ilke ve sistem aşamalarından geçerek sosyal sigortalara ulaşmışlardır. Şimdi, bu aşamadan geçilerek daha ileri bir amaç olan ve bir sistem olarak geliştirilmeye çalışılan sosyal güvenlik, toplumların başlıca hedefini oluşturmuştur.

Çağımızın modern hukuk devleti, özellikle Fransız Devrimi'nden sonra gelişen klasik demokrasi ile sağlanan hürriyet ve eşitlik prensiplerinin yanı sıra, toplumun bütün bireylerini kapsayan belirli sosyal ilkeleri de geliştirmekle yükümlü olmuştur ve bu yükümlülük anayasalarda teminat altına alınmıştır.

Sosyal güvenliğin kapsam ve konu bakımından uluslararası alanda ilk çıkış noktası, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1952 tarihli ve 102 sayılı "Sosyal Güvenliğin En Az Normları Sözleşmesi" dir. Bu sözleşmenin amacı, imzacı devletlerin sosyal ve ekonomik gelişmelerine göre sosyal güvenlik alanında yerine getirmeye zorunlu oldukları normları saptamaktır. 102 sayılı sözleşme sosyal güvenliğin dokuz temel dalını şöyle sıralamıştır.

- i. Hastalık (Sağlıkla ilgili bakım giderleri),
- ii. Hastalık (Gelir kaybına neden olan risklerin karşılanması),
- iii. İşsizlik,
- iv. Yaşlılık,
- v. İş kazası ve meslek hastalıkları,
- vi. Analık,
- vii. Malullük,
- viii. Ölüm,
- ix. Aile yardımları.

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere, sosyal güvenlik iki ana tedbirin bütünüdür. Bunlardan biri sosyal sigortalar, diğeri de yardımlardır. Nitekim 1982 tarihli Anayasamızın 60. maddesi sosyal güvenliği, temel bir "sosyal hak" olarak herkese tanımış, bu temel hakkın sağlanmasında gerekli tedbirlerin alınmasını ve teşkilatların kurulmasını devletin başlıca ödevleri arasında öngörmüştür.

Görüldüğü gibi sosyal güvenlik; mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik riskleri kapsamaktadır. Yalnız belli kişileri değil, bir ülkenin bütün nüfusunu uygulama alanı içine almaya yönelmiştir.

Sosyal sigortalarda yapılan yardımlar, kapsamda bulunanların zorunlu şekilde ödeyeceği primlerle bağlantı halindedir. Diğeri bir ifade

ile rizikoya zorunlu katılma ve yapılan yardımlarda götürülük esas alınmaktadır. Amaç, belirli halk gruplarını, yaşam risklerine karşı korumaktır. Böylece sosyal güvenlik ile sosyal sigortalar, anlam bakımından birbirinden farklı; fakat amaçları bakımından birbirlerine bağlı iki kavram olarak ortaya çıkar. Bu anlamda sosyal sigortalar modern sosyal güvenlik sisteminin prensiplerini taşıdığından onun bir parçasıdır. Daha açık bir deyimle sosyal sigortalar, sosyal güvenlik amacının gerçekleşmesinde bir araç olmaktadır. Bu bakımdan sosyal güvenlik bir sistem olarak üst kavram, sosyal sigortalar ise bu sistemin çalışmasında kullanılan araçlardan biri olarak bunun altında yer alır.

SONUÇ

1982 tarihli Anayasamızın 60. maddesi sosyal güvenliği, temel bir “sosyal hak” olarak herkese tanımış, bu temel hakkın sağlanmasında gerekli tedbirlerin alınmasını ve teşkilatların kurulmasını devletin başlıca ödevleri arasında öngörmüştür. Dolayısıyla; sosyal güvenlik mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik riskleri kapsamaktadır. Yalnız belli kişileri değil, bir ülkenin bütün nüfusunu uygulama alanı içine almaya yönelmiştir. Dağınık tedbirler yerine bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Bunun bir sonucu olarak, sosyal güvenliğin mali kaynaklarında ve devletin bu kaynakların oluşumuna katılmasında tamamen yeni yöntem ve teknikler söz konusu olmuştur. Bu bakımdan, sosyal sigortalarda yapılan parasal ödemeler ve sağlık yardımları sıkı bir şekilde ödenen primlere bağlanmıştır. Kapitalizasyon sisteminin uygulandığı yaşlılık sigortalarında bu durum açıkça görülmektedir. Bu nedenledir ki, sosyal sigortaların primli sisteminden yararlanmak, çeşitli koşulların yerine getirilmesine bağlanmıştır. Oysa sosyal güvenlik sistemlerinde mali kaynakların yalnız ilgililerin ödedikleri primlere dayanmasının yanı sıra, devlet katkıları da vardır. Amaç, toplumlarda var olan yoksulluk ve sefalet ile birlikte gelecek endişesini ortadan kaldırmaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde sosyal sigortalar ve sosyal yardımlar başlıca iki araç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, bu sistemin pozitif hukukta yer alabilmesi için aşağıda belirtilen beş yasal sistematik yolu, aşamalı olarak gerçekleştirilerek ülkemizde çağdaş bir sosyal güvenlik sistemi kurulmalı ve var olan sistem yeniden revize edilmelidir. Şöyle ki;

- i. Ücretli olarak çalışanları koruma kapsamına almak,
- ii. Korumayı ücretsizlere de yayarak kapsamı genişletmek,
- iii. Sistemi tek bir kamu kurumu çerçevesinde toplamak,
- iv. Genel sağlık sigortası sistemi kurmak,
- v. İstihdamı teşvik ve işsizlik sigortası sistemi kurmaktır.

Amaç, insanlığı korkutan yoksulluğun; ailelerin gereksinimleri göz önünde tutularak ulusal gelirin sosyal güvenlik sistemiyle, toplumda yeniden dağıtılmasıyla önüne geçmek olmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, Muzaffer “Tıp Haftasında İşçi Sağlığı” Forum Milliyeti, 20 Mart 1977.
- Ayhan, Abdurrahman (1984), “Türkiye’de Sosyal Sigorta Kurumlarında Kapsama Alınan Riskler”, *Anadolu Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1).
- Ayhan, Abdurrahman (1977), “Avrupa Sosyal Şartının Onaylanmasına Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Üzerine Sosyal Politika Bakımından Bazı Düşünceler” *Prof. Dr. Naci Kınalıoğlu’na Armağan*, *Gazi Üniv. Hukuk Fak. Dergisi*, 1(2).
- Brun, A. ve H. Galland, H (1958), *Droit du Travail*, Sirey Paris.
- Centel, Tankut (1982), *Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği* (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Yay. No: 3041/667, Fakülteler Matbaası İstanbul.
- Doublet, Jacques (1972), *Sécurité Sociale*, Presses Üniv. de France, Paris.
- Doublet, Jacques (1975), *Droit De La Sécurité Sociale*, 6 Edition, Dalloz, Paris.
- Eren, Faruk (1977), *Borçlar Hukuku ve İş Hukuk Açısından İşverenin İş Kazası ve Meslek Hastalığından Doğan Sorumluluğu*, Ankara.
- Güzel, Ali, ve Ali Rıza Okur (1999), *Sosyal Güvenlik Hukuku*, Beta, Yenilenmiş 7. Baskı, İstanbul.
- Mellenec, J.ET Berzia J (1978), *Le Régime Générale De La Sécurité Sociale*, 3 Edition, Paris.
- Işık, Rüçhan (1967), *Türk İş Hukukunun Milletlerarası Kaynakları*, Ankara.
- Kral, Şemsettin (1987), *Çalışma Hayatı ile İlgili Sözleşmeler*, İstanbul.
- Ribas, J.J, M.J, Joncey,J.C, Seche J.C (1973), *Droit Social Européen*, Presses Üniv. De Frances, 1 Edition Paris.
- Saint-jours, Yves, (1980), *Traite Sécurité Le Droit De La Sécurité Sociale*, Tome I, Paris.
- Taşkent, Savaş (1991), *İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları (Örgütler ve Belgeler)*, İstanbul.
- Tuncay, Can (1994), *Sosyal Güvenlik Hukuk Dersleri*, Beta, 6. Baskı, İstanbul.
- Tunçomağ, Kenan (1988), *Sosyal Güvenlik Kanunu ve Sosyal Sigortalar*, 4. Basım, İstanbul.
- Tunçomağ, Kenan (1979), “Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin Ana Çizgileri”, *Birinci Avrupa Hukuku Haftası*: 115-150.
- Yillhe Ribettes ve Jeannel Lyon-Caen (1974), *General: Manuel Du Droit Sociale*, 2e Edition Paris.
- ÇSGB (1987), *Yurt Dışında Çalışan ve Yurda Dönen Vatandaşlarımıza Sunulan Hizmetler*, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.